

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

Іван Василюк

Студент 4 курсу історичного факультету

Житомирського державного університету імені Івана Франка

Науковий керівник: д.і.н., професор Ярмошик І.І.

Розвиток економіки західноукраїнських земель у складі Польщі в міжвоєнний період (1918–1939 рр.)

У результаті розпаду Австро-Угорщини західноукраїнські землі у 20-х роках ХХ ст. анексували Польща, Румунія і Чехословаччина. Землі з найбільшим числом українського населення відійшло до Польщі. У 1923 р. Рада послів Антанти у Версалі визнала суверенітет Польської держави над Східною Галичиною та Волинню. На цій території було створено чотири воєводства: Львівське, Станіславське, Тернопільське і Волинське, на яких іноземні поневолювачі встановили напівколоніальний режим. Господарське життя цих земель повністю залежало від Польщі, яка на той час в економічному розвитку значно відставала від розвинених країн світу [6].

Тема нашого дослідження в різних контекстах виступала предметом наукових пошуків низки дослідників: Б. Лановика, З. Матисякевича, Г. Дильонгової, Л. Зашкільняка, М. Тимовського, Я. Кеневича, А. Джурока, М. Галензовського, Л. Камінського.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу господарського життя виявити основні тенденції економічного розвитку західноукраїнських земель, які входили до складу Другої Речі Посполитої в період між двома світовими війнами (1918 – 1939 рр.).

Відразу після приєднання західноукраїнських земель економічна політика польського уряду була спрямована на їх перетворення в аграрно-сировинний придаток, джерело сировини, дешевої робочої сили й ринок збуту різноманітних товарів. Загалом уся країна була поділена на дві господарські

території: “Польщу А” й “Польщу Б”. До першої входили безпосередньо польські землі, а до другої – переважно західнобілоруські й західноукраїнські. Здійснюючи численні реформи, спрямовані на розвиток промисловості своєї корінної території, керівництво країни водночас свідомо гальмувало промислове будівництво на західноукраїнських землях. Це підтверджує той факт, що в “Польщі Б” видача дозволу на відкриття нових промислових підприємств була зведена до мінімуму, а встановлені урядом високі залізничні тарифи обмежували її зв’язки з ринками “Польщі А”. Унаслідок такої політики в останній сконцентрувалося понад 80% металообробної, електротехнічної, хімічної, текстильної, паперової промисловості, виробництво цукру, цегли й вапна. У “Польщі Б” основою промислового виробництва були, передусім, сировинні галузі – деревообробна, нафтова й озокеритна, проте в 20-х – 30-х рр. XX ст. іноземним капіталом вони були доведені до занепаду. Прибравши до своїх рук багаті родовища нафти в різних країнах Європи, Америки й Азії, міжнародні нафтові концерни були набагато більше зацікавлені в придушенні західноукраїнської нафтової промисловості, аніж у її розвитку. Вони експлуатували тільки старі родовища, які поступово виснажувалися. У зв’язку з такою політикою наприкінці 30-х рр. XX ст. озокеритні шахти фактично зовсім припинили свою роботу [5, с. 413-414].

Окрім таких негативних тенденцій, для західноукраїнських, як і західнобілоруських земель, була характерна ще й фактично повна відсутність соціальних гарантій для місцевого населення: ігнорування роботодавцями закону про 8-годинний робочий день, низька оплата праці, широкомасштабне використання жіночої та дитячої праці, тяжкі, а подекуди непосильні умови роботи і, як наслідок, збільшення нещасних випадків і каліцтв на підприємствах тощо. Як свідчить статистика, на 1938 рік Західна Україна виробляла лише 7 – 10% промислової продукції Польщі (зауважимо, що вона становила чверть населення й території країни). У промисловості регіону переважали галузі, які без значних капіталовкладень забезпечували високі прибутки.

Промисловість продовжувала контролювати іноземний капітал. Українське приватне підприємництво розвивалося повільно. У Галичині українські промисловці об’єдналися у громадську організацію, яка називалася

“Союз українських купців і промисловців”, а їх кредитовим органом був Торговельно-промисловий банк, заснований у 1926 р. [1].

Доволі скрутне становище склалося в сільському господарстві. Близько 45% землі належало поміщикам, церкві й державі. Таким чином, домінування великого землеволодіння ускладнювало позиції розвитку аграрного сектора в економіці цілого краю. Більш ніж 81 % селян у Західній Україні були малоземельними. Усе ще зберігалася така негативна риса, як система натуральної оплати праці: іноді повністю, а подекуди частково. Усе більше поширювалися процеси відробітків селян за випас худоби, за зимові позички від поміщиків тощо. Такі тенденції у своїй сукупності, зрештою, призвели до розгортання в другій половині 20-х рр. XX ст. масового селянського антипоміщицького руху. Як правило, форми протестів селян зводилися спочатку до відмови виконувати повинності на користь землевласників, згодом методи боротьби набули більш радикального характеру. Наприклад, пізніше селяни стали вдаватися до розбійницьких нападів на поміщиків та членів їхніх родин, до спалення панських маєтків. Це пояснювалося тим, що довготривале польське засилля на західноукраїнських землях не могло не спровокувати селян на такі дії.

До ще більшого ускладнення становища призвело заселення земель «східних кресів» польськими фермерами, або, як їх ще називали, осадниками – демобілізованими солдатами, офіцерами польської армії, членами їх сімей, відставними чиновниками, а також цивільними добровольцями-переселенцями із числа поляків. У грудні 1920 року польський сейм прийняв закон, згідно з яким лише у Волинському воєводстві для військових колоністів було виділено 111, 7 тис. га найкращих земель. Наприкінці 1922 р. тут уже нараховувалося 3104 господарства колоністів. Відстоювала їх інтереси Центральна спілка військових поселенців, а на місцях – воєводські та повітові спілки. Понад 450 тис. га західноукраїнських земель до 1923 р. зайняли цивільні колоністи. У результаті цього за міжвоєнний період на окупованих українських територіях Польщі осіло близько 300 тис. поляків [2]. На 1938 р. було створено 35 тис. господарств осадників, найбільше їх нараховувалося на Тернопільщині й Волині, їм належало 12% усіх земельних угідь [6]. Збільшилася й питома вага

іноземців серед населення краю, особливо високими темпами зростала кількість неукраїнського населення в містах. Наведемо для прикладу дані, які часто фігурують у польських джерелах: у найбільшому місті Західної України – Львові – на 1939 рік проживало 16,2 % українців, у той час як частка поляків становила аж 50,8 %, а євреїв – 31,9 % [8]. Основною метою осадників було те, що вони мали сприяти асиміляції українського населення й у разі потреби виконувати каральні функції. Осадники отримували кращі землі (протягом 1919 – 1929 рр. понад 600 тис. га) [2]. Це породжувало жорстку соціальну нерівність і корупцію, оскільки українці на своїх етнічних землях опинилися фактично в пригніченому становищі [6].

За умов “земельного голоду” в західноукраїнському краї осадницька політика призводила, з одного боку, до погіршення становища корінного населення Східної Галичини, яка була головним осередком концентрації цивільних осадників, а з іншого – до загострення міжнаціональних взаємин. Не могла послабити напруженості й заохочувана польськими урядами еміграція зі східних воєводств (Львівського, Станіславського, Тернопільського й Волинського) малоземельного й безземельного селянства. Слід також зауважити, що польська влада сама стимулювала виїзд українського населення за кордон. Натомість, водночас, вона стримувала еміграцію польського населення з території Західної України [4, с. 46].

У 20-х – 30-х рр. XX ст. сформувалася розгалужена мережа українських кооперативів, яка включала кредитні спілки, об’єднані в асоціацію “Центробанк”; молочні кооперативи, об’єднані в спілку “Маслосоюз”, що експортувала масло до таких країн, як Чехо-Словаччина, Австрія, Швеція та Палестина. Міську ж торгівлю представляла спілка “Народна торгівля”. Якщо простежити тенденцію розвитку українських кооперативів упродовж усього міжвоєнного періоду, то в Східній Галичині, наприклад, відбувається суттєве зростання їх кількості (із 580 в 1921 р. до 4000 в 1939 р.). Загалом кооперативи об’єднували до 700 тис. членів. Слід також зазначити, що польська влада всіляко намагалася стримувати розвиток української кооперації, зокрема шляхом надання пільг польським кооперативам й обмеженням діяльності

українських кооперативів другорядними господарськими сферами [3, с. 233-234; 53].

Загалом, саме кооперація відіграла визначальну роль у господарському житті українців. У Польській республіці в другій половині 1930-х рр. на західноукраїнських землях функціонувало 47,5 % кооперативів і 43 % кооператорів від загальнопольських; у галицьких воєводствах – відповідно 39,4 % і 36,6 %, із них українських кооперативів, об'єднаних у Ревізійному союзі українських кооперативів (РСУК), було 66,3 % (3455 кооперативів). Українську кооперацію представляли “Народна торгівля” – спілка міських споживчих кооперативів; “Центросоюз” – союз кооперативів, до складу якого входили повітові союзи кооперативів (27 ПСК) і 2081 сільський кооператив-магазин, діяльність яких мала універсальний характер (споживчої та сільськогосподарської кооперації, зокрема в загальних торговельних операціях сільськогосподарська діяльність становила 67,2 %); “Маслосоюз” – виробничо-торговельний союз кооперативів із 136 районними кооперативами-молочарнями, до яких поставляли молоко 1298 сільських збірень і селяни-виробники; кредитна кооперація з “Центробанком”, 114 міськими “Укрінбяннами” і 543 сільськими кооперативами “райфайзенками”. Діяли такі кооперативи, як пасічний “Рій”, “Шовк”, “Українське народне мистецтво”, “Кооператив інженерних робіт” тощо [1; 7, с. 488-489].

Динаміка зростання товарних оборотів і доходів української кооперації була значною. Так протягом 1925-1938 рр. збільшилися обсяги збуту масла “Маслосоюзом” у 17,9 разів, доходи – у 14 разів, товарообіг “Центросоюзу” – у 18,3 разів, обсяги збуту продукції селянських господарств – у 7,9. У 1938 р. у структурі продажу сільськогосподарської продукції рослинницька галузь становила 67,6 %, тваринницька – 16,9 %. Проте українська кооперація не була економічно потужною. У 1938 р. частка українських кооперативів приблизно становила 10,7 % від загального товарообігу кооперативів Польської держави [1]. Кооперативний рух почав розглядати себе як знаряддя самоврядування й економічного самозахисту.

Упродовж 1929-1933 рр. тривала світова економічна криза, що особливо хворобливо відбилася на розвитку західноукраїнських земель, населення яких

опинилося на межі голоду, в умовах якої хронічним явищем було безробіття. У 1936 р. тільки у Львові налічувалося більш ніж 30 тисяч безробітних. У Бориславі кількість безробітних на вересень 1939 р. становила 4500, а працюючих – 3500 чоловік. У Станіславському воєводстві, за заниженими даними офіційної статистики, налічувалося близько 13 тис. безробітних.

Отже, економічне становище західноукраїнських земель, які перебували в складі Другої Речі Посполитої між двома світовими війнами, було вкрай складним і суперечливим. Правителі Польщі свідомо гальмували їх господарський розвиток, перетворюючи ці землі на аграрний сировинний придаток до власних промислових центрів. Захищаючи себе від національного й соціального гноблення, місцеве населення, долаючи неймовірні труднощі, організувало десятки кооперацій: торгових, молочарських, фінансово-кредитних, страхових, споживчо-закупівельних та ін. Панівною галуззю економіки було дрібне селянське господарство, здебільшого відстале й малоефективне. Більшість фабрик і заводів, які все ж будувалися, переробляли сільськогосподарську продукцію. Найбільшого успіху досягли промислові підприємства, які були тісно пов'язані з кооперативними організаціями.

Список використаних джерел та літератури:

1. Економічний розвиток західноукраїнських земель в 1920-1930-х роках. Економічна думка українських суспільних діячів [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1405100340407/politekonomiya/ekonomichniy_rozvitok_zahidnoukrayinskih_zemel_1920-1930-h_rokah_ekonomichna_dumka – Заголовок з екрану.
2. Західноукраїнські землі в міжвоєнний період (1921-1938). Соціальне й економічне становище західноукраїнських земель [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1854051656899/istoriya/zahidnoukrayinski_zemli_mizhvoyenni_y_period_1921-1938 – Заголовок з екрану.

3. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Леонід Зашкільняк, Микола Крикун. – Львів: Львівський нац. ун-тет ім. І. Франка, 2002. – 752 с.

4. Коростіль Н. Соціальне становище українських аграріїв Східної Галичини у 20-30-ті рр. XX ст. / Наталя Коростіль [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13091/04-Korostil.pdf?sequence=1> – Заголовок з екрану.

5. Лановик Б. Д., Матисякевич З. М., Матейко Р. М. Західноукраїнські землі в 20- 30-х роках XX ст. // Економічна історія України і світу: Підручник / За ред. Б. Д. Лановика. – 6-те вид, перероб. і доп. – К.: Вікар, 2004. – С. 412 – 422.

6. Польська окупація Західної України в 1918-1939 роках. Як це було [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/3/21714/> – Заголовок з екрану.

7. Тымовский М., Кеневич Я., Хольцер Е. История Польши / Тымовский Михал, Кеневич Ян, Хольцер Ежи / Перевод с польск. – М.: Изд-во «Весь Мир», 2004. – 544 с.

8. Dziurok A., Gałęzowski M., Kamiński Ł., Musiał F. Od niepodległości do niepodległości. Historia Polski 1918 – 1989 / Adam Dziurok, Marek Gałęzowski, Łukasz Kamiński, Filip Musiał. – Warszawa, 2014. – 510 s.

Вікторія Пустушиєва
студентка 4 курсу історичного факультету
Житомирського державного університету імені Івана Франка
Науковий керівник: к.і.н., старший викладач Маркевич О.В.

Історичний розвиток благодійності на українських землях

Розвиток благодійності на українських землях пройшов певну еволюцію, котра пов'язана з суспільним, політичним і культурним розвитком. Метою